

переконав Степана Смалья-Стоцького в необхідності висвітлювати особистість і розуміти творчість «такого своєрідного генія» [4, с. 31] лише за умови «національного підходу до національного генія» [4, с. 31], але й наголошував на синкретизмі в такому процесі пізнання «раціоналістичної аналізи» та «творчої й притім національної інтуїції» [4, с. 31]. За Маланюком, саме «власна держава» має стати запорукою «доростання» сучасності до Шевченка. Ймовірно, пріоритетна в сучасному українському суспільстві духовна незрілість у розумінні постаті митця та оцінці його спадщини зумовлена вже перманентним для нас процесом такого «доростання» до власної державності, до неперехідних національних цінностей.

Таким чином, висвітливши ключові аспекти роздумів Євгена Маланюка про світоглядно-творчі доміанти раннього Шевченка (специфіку романтизму, роль Петербурга, причини так званих «бунтів», якості «живого Шевченка», еволюцію свідомості і творчості, амбівалентну природу досліджень тощо), ми пересвідчилися у тому, що ґрунтовний підхід науковця забезпечив йому не лише глибину пізнання постаті й спадщини Кобзаря (наближення до їхньої «таємничості»), але й сприяв безпомилковому окресленню перспективних шляхів розвитку шевченкознавчої науки.

Список використаних джерел:

1. Задорожна С. Тарас Шевченко в очищальному світлі «Спостережень» Є. Маланюка [Текст] / Світлана Задорожна // Українська мова і література в школі. – 1999. – № 3. – С. 1–2.
2. Іванишин П. В. Національний спосіб розуміння в поезії Т. Шевченка, Є. Маланюка, Л. Костенко: монографія / П. В. Іванишин. – К.: Академвидав, 2008. – 392 с.
3. Клочек Г. Д. Поезія Тараса Шевченка: сучасна інтерпретація: Посібник для вчителя / Г. Д. Клочек. – К.: Освіта, 1998. – 237 с.
4. Маланюк Є. Книга спостережень. Фрагменти. Від Кобзаря до нації. Студії і роздуми / Євген Маланюк; авт. передм. С. Білокінь. – К.: «АТІКА», 1995. – 235, [2] с.
5. Смілянська В. Л., Чамата Н. П. Структура і смисл: спроба наукової інтерпретації поетичних текстів Тараса Шевченка: [Монографія] / В. Л. Смілянська, Н. П. Чамата. – К.: Вища школа, 2000. – 208 с.

Юлдашева Л.П.

аспірант,

Черкаський національний університет

імені Богдана Хмельницького

МІСЦЕ ЗАГОЛОВКА В ІЄРАРХІЇ МОВНИХ ОДИНИЦЬ

У сучасній лінгвістиці питання статусу заголовка досі залишається відкритим. Це насамперед зумовлено конфліктом форми і змісту в текстових номенах. За всієї різноманітності думок та дискусій виокремимо основні тенденції розв'язання цієї проблеми.

А. А. Шахматов, обмеживши своє дослідження тільки заголовками з імпліцитною предикацією, кваліфікував їх як особливу категорію слів і словосполучень [16]. Таке твердження ґрунтується на номінативності – іманентній характеристиці заголовка. Ця позиція протягом довгого часу домінувала в російській лінгвістиці й закріплена в академічній граматиці російської мови. Трактування заголовків лише на основі їхньої номінативної ознаки та зовнішньої форми слова суперечить ученню про внутрішню форму мовних одиниць, яка в заголовках значно ширша за обсягом, ніж внутрішня форма будь-якої одиниці лексичного рівня. На думку іншої групи вчених, заголовок відповідає предикату, тобто слугує висловленням про інше висловлення – текст. В. А. Богородицький [5], Ф. Ф. Фортунатов [15] та ін. вважають, що заголовок, незалежно від його синтаксичної структури, є реченням, а отже, наділений предикативністю (тобто властивістю співвідносити текст із дійсністю), для нього характерна комунікативна спрямованість на передавання текстової інформації, реалізація авторської інтенції й естетичний вплив на читача. Доцільність зарахування заголовка до класу речень підтверджують також такі заголовкові характеристики: закінчена інтонація, наявність значення, графічна виокремленість. Поштовхом до такого твердження стало дослідження заголовка як текстового фрагмента. Кваліфікація заголовка як речення вможливила виокремлення складників заголовка-речення, визначення їхньої частиномовної належності, синтаксичної функції, з'ясування граматичних параметрів речення, аналізу з погляду будови речення (односкладне, двоскладне, просте, складне тощо). Проте більшість учених розуміли особливе місце заголовків у загальному корпусі речень, то ж у своїх визначеннях обмежували реченнєві ознаки в заголовку та обумовлювали, до власне яких речень варто зараховувати заголовки. На думку Ф. Ф. Фортунатова, заголовки є неповними реченнями [15]. Також на зв'язок заголовка з неповним реченням указував В. Г. Адмоні. Учений вважає, що заголовок складається із двох компонентів, один із яких має мовну форму вираження, інший компонент може бути визначеним, відповідно до ситуації чи контексту [1]. В. А. Богородицький називає заголовки книжок і статей одним із підтипів «речень класифікаційних», де ім'я позначає відповідною назвою словесний твір і функціонує як присудок з опущеним указівним словом. В. М. Ронгінський інтерпретує заголовок як речення, що несе особливе функційне навантаження [13].

Інформаційність та естетична спрямованість заголовка сприяє з'ясуванню ідейно-тематичного наповнення твору, установленню зв'язків між образами, окресленню авторської концепції твору тощо. Однак предикація в заголовках досить специфічна, носить несамостійний характер і сформована зазвичай на основі внутрішньотекстових зв'язків. На думку Л. А. Коробової, для заголовка характерні два типи дійсності: текст і власне денотат, а отже, два види предикативності – текстова й фразова [9, с. 13]. Заголовкову предикативність варто кваліфікувати як опосередковану. Дотичні до цього і міркування Н. А. Кожині: «Реченням заголовки художніх творів є тільки семантично і

тільки в процесі кореляції з текстом» [8, с. 168]. У багатьох заголовках функція номінації все ж превалює над функцією повідомлення, що, як уважає дослідниця, відчувається навіть у заголовку, який містить дієслово, виражає конкретну дію: «Відірвано від тексту, утрачаючи віднесеність до внутрішньотекстової референтності (вона існує тільки як гіпотетична, потенційна), заголовки втрачають категорію предикативності, а отже, і статус речення» [8, с. 170]. Л. П. Добраєв, з'ясовуючи лінгвальну сутність заголовка, виокремив серед повноінформативних назв номінативні й предикативні [7]. Номінативні заголовки називають тему всього тексту. Заголовок із бездієслівною конструкцією учений інтерпретує як речення лише з психологічного погляду. Предикативні заголовки є розгорнутою тезою, що містять предмет мовлення та його предикат. Такі заголовки найповніше дають інформаційну характеристику тексту та чітко формують горизонт очікування в читача.

У системі лінгвальних розвідок, присвячених заголовку, важливе місце займає позиція О. М. Пешковського про те, що заголовок твору посідає проміжне місце між словом і реченням. Заголовок називає текст й одночасно є висловленням про нього, тобто функціонує як власне «називне речення» [12]. Заголовок поєднує в собі функції номінації і предикації, що надає йому ознак номінативно-комунікативної одиниці. Така позиція вможлиблює дослідження заголовка як з урахуванням морфологічних категорій (відмінювання), так і синтаксичних особливостей. Однак номінативні й предикативні характеристики різних заголовків відмінні, що зумовлене комунікативним завданням заголовків. З огляду на це заголовок набуває статусу номінативної одиниці з внутрішньою предикацією, вираженою імпліцитно чи експліцитно.

За структурою виокремлюють заголовки-слова, заголовки-словосполучення й заголовки-речення (І. В. Арнольд [2], І. Р. Гальперін [6], В. А. Кухаренко [11] та ін.). Такий підхід забезпечує врахування не лише домінантної номінативної функції, а й інших заголовкових функцій, які притаманні мовним одиницям, що належать до різних мовних рівнів. Частково ці ідеї знайшли відбиток у дослідженнях Н. Є. Бахарєва, який залежно від структури виокремлює у заголовковому масиві речення та неречення [3]. Натомість І. Г. Кошева акцентує окремішній статус заголовка та вважає недоречним зарахування заголовків до розряду слів, словосполучень чи речень [10]. Полемізуючи з нею, О. Н. Траченко зазначає: «...їх не можна вилучити зі сфери розгляду мовних явищ. Вони виражені засобами мови» [14, с. 162]. Дослідниця презентує власне розуміння заголовка: «Якщо виходити з того, що референтом речення може бути тільки ситуація, то, беручи до уваги той факт, що референтом є текст як певна послідовність взаємопов'язаних ситуацій, варто зробити висновок, що заголовок є одиницею «вище» речення. Отже, виходячи з цього, доцільно інтерпретувати заголовок як «текстовий фрагмент, тобто як одиницю на рівні комунікативного блоку тексту з особливою функцією його маркера» [Там само, с. 163]. Заголовок кваліфікують як окремий текстовий різновид, називаючи його

скомпресованим, примітивним, вторинним стисненим, простим текстом чи мікротекстом.

Новим етапом у розв'язанні проблеми статусу заголовка стала теорія диктемної структури тексту М. Я. Блоха. Учений зосереджує увагу на текстові як на знаково-тематичній структурі, що «здійснює розкриття певної теми, яка згруповує всі його частини в інформаційну єдність» [4, с. 91]. Одиницею тематизації тексту є диктема, яка стоїть над реченням і виконує роль перехідної ланки між реченням і текстом [17, с. 90]. Заголовок є своєрідною вершиною тексту, особливою диктемою.

У спробі виявити статус і сутність заголовка вчені висловили різні, подекуди розбіжні, суперечливі думки. Це насамперед зумовлено складністю феномена й різновекторністю підходів до його інтерпретації. Поєднання в одній формі протилежних характеристик і зумовлює лінгвальну своєрідність заголовків.

Список використаних джерел:

1. Адмони В. Г. Грамматический строй как система построения и общая теория грамматики / В. Г. Адмони. – Л. : Наука, 1988. – 240 с.
2. Арнольд И. В. Значение сильной позиции для интерпретации художественного текста / И. В. Арнольд // Иностранные языки в школе. – 1978. – № 4. – С. 23–31.
3. Бахарев Н. Е. Структурно-функциональное развитие заголовков (на материале заголовков из газет и журналов за 1903–1907, 1935–1939, 1965–1970 гг.): дис... канд. филол. наук: 10.02.01 / Н. Е. Бахарев. – Алма-Ата, 1971. – 222 с.
4. Блох М. Я. Диктема в уровневой структуре языка / М. Я. Блох // Вопросы языкознания. – 2000. – № 4. – С. 56–67.
5. Богородицкий В. А. Лекции по общему языковедению [Электронный ресурс] / В. А. Богородицкий. – Режим доступа: <http://www.twirpx.com/file/896516/>
6. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 140 с.
7. Добраев Л. П. Прикладные аспекты лингвистики / Л. П. Добраев. – М. : Рус. яз., 1995. – 64 с.
8. Кожина Н. А. Заглавие художественного произведения: онтология, функции, параметры типологии / Н. А. Кожина // Проблемы структурной лингвистики 1984 : сб. науч. тр. – М. : Наука, 1988. – С. 167–182.
9. Коробова Л. А. Заглавие как компонент текста (на материале газетной публицистики ГДР) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Л. А. Коробова. – Алма-Ата, 1982. – 20 с.
10. Кошева И. Г. К проблеме знака и значения / И. Г. Кошева. – М. : Изд-во МГПИИ, 1971. – 235 с.
11. Кухаренко В. А. Интерпретация текста / В. А. Кухаренко. – М. : Просвещение, 1986. – 327 с.
12. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении / А. М. Пешковский. – М. : Просвещение, 1956. – 144 с.
13. Ронгинский В. М. Семантико-синтаксические особенности выражения стандарта и экспрессии в сфере газетных заголовков / В. М. Ронгинский // Исследование лексической и грамматической семантики современного русского языка. – Симферополь : СГУ, 1983. – С. 121–128.
14. Траченко О. М. Заголовок як ономастичний знак особливого типу / О. М. Траченко // Іноземна філологія. – 2009. – Вип. 121. – С. 161–164.

15. Фортунатов Ф. Ф. О преподавании грамматики русского языка в средней школе. / Ф. Ф. Фортунатов. – М. : Учпедгиз, 1976. – 95 с.
16. Шахматов А. А. Синтаксис русского языка / А. А. Шахматов. – М. : Изд-во ЛКИ, 2011. – 620 с.
17. Юлдашева Л. П. Заголовок як особлива номінативно-предикативна одиниця / Л. П. Юлдашева //Філологічний часопис: збірник наукових праць. – Умань : Візаві, 2016. – С. 87–93.